
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

ZAVAROS MONDATBÓL HOGYAN CSINÁLNI MIT?

Gulyás József: *Közel és távol*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

A Gulyás verseiben megjelenő létélmény a feltételezett vonalak (ki nem jelölt pontok) között kialakuló bejárhatóságot, állandó úton-levést idézi fel/meg. A határvonalak elmosódása a kimondhatatlanság kimondhatóságában fogalmazódik meg, egyfajta kollektív tudatból felszínre hozott szubjektív meghatározottságban. A jelen lévő határvonalak, a közel és a távol mint elhomályosuló térbehátárolás jelenik meg a költői oppozíció kijelöléséhez képest. Líraiságában megjelenő, önmagába (az alkotó szubjektum-médiumba) implikált reményvesztettség, mint át-élésből (túlélésből) következő állandó közti-ség, pontok kijelölésének szükségessége (a határ[pontok] elmosódottsága) – nem is a közti-ségben, az át-élésben fogható meg. Gulyás lírai szubjektívációs vers-(lét)-élménye a közti-ség feltételezte pontok kijelölhetetlenségében érhető tetten. A támpontok keresésével, a közti-ség devalválódásával íródik bele a reményvesztettség abba a térbe, amelyet a versalany jelöl ki magának a bejárhatóság kontinuumaként.

Gulyás lokalizált létélmények nyomán tematizálja a mindenkori individuum és a világ sérülékeny kapcsolatát. A határhelyzet megteremtésével, amely a külvilág és az egyén között húzódik, aki jelen esetben a versbeli én, ráébred, hogy a megértés folyamatában számolnia kell a hallgatással, miközben a kívül és belül dichotómiája is értelmét veszti: „Nem részese, vagyok csupán / dühös, néma tanúja / a semmiért dülő veszekedésnek. / Dicsőségek néktek / téves

céloknek halottai. / Hogy bírom ki szótlantul, / hogy bírom ki nevetés nélkül / ezt a tragédiát.”

Gulyás versei nem a világ közös tapasztalatának létében állnak, elszámol az idővel, azzal, amelyet a világban (szűkebb, lokalizált világában) zajló események határoznak meg. Ebben a lét-idő térben számol el önmaga helyzetével. A versbe írt én önmaga kimondását keresi, mely sokszor a hallgatás eseményének rendelődik alá: „Egyedül maradok fönt, / egyedül csontig, önmagamig. / A csend parttalan nagy sikoltás. / Ha kiáltok, utána / mélyebb a csend, a félelem / s a harag csengése.”

Gulyás tehát egyfajta hallgatásban (el-hallgatásban) tárja fel a lét egzisztenciális értelmét.

A költeményekben kibontakozó képek, metaforák, a létérzékelés szintjei egy horizontális és egy vertikális síkon helyezkednek el. Az alá-, illetve fölérendeltségen alapuló tengelyen az ég (elvágyódás, felemelkedés, alászállás) és föld (földhözragadtság) relációja érhető tetten. A mellérendelések síkján a költő felfüggeszti az időt, nincs változás csak önmagába záruló idő, a reménytelenséget állítja szembe az elvágyódással, ami mindig valamiféle szabadulás (halál) felé mutat: „amikor már az óra / tengelyéről letekeredő időm utolsó percei / aláfáradnak, le az Isten kezébe?” (. . .) „Összekocannak fészkelődő hajók, / naponta elindulnak és / visszaérkeznek ugyanarra a helyre, / nulla fokra, / holtpontra érkeznek vissza.” A realitást szembeállítja az álommal, amely egy metafizikai síkon bontakozik ki, és a kettő összeütköztetésével kialakít egy siralomvölgy-koncepciót: „Itt az éj, ideje az átváltozásnak.” (. . .) „Egyedül és mindenkivel, / nekem itt / csak meghalni lehet.”

A költő saját halandóságának elrettentő perspektívája válik saját érdeklenségének példájává, szenvedése úgy jelenik meg, mint az öröm ellentéte, szemben a váddal, amely egy morális eltévelyedést lepez le: „Álmunkban fölkelünk és elkapdossuk a gonoszok nyakát, / jóllakottan térünk vissza hideg izmainkba.” (. . .) „felnöttek játékszerével, / fegyverrel játszom, / neve: dal, történelem: szavak, / Ó, hogy utálok az életemet / és minden versemet, / mert olyan, mint minden versem, / csúnya és igaz.” Szenvédeése a helytelenítéssel a siralmat helyezi szembe, és amíg a hiba bűnössé teszi az embert (?), a szenvedés áldozattá.

Gulyás versei a patetikus elemektől sem mentesek, itt van például a Pokol törvényei (1963) ciklus indító verse: „Tudom: újra és újra / vereséget kell szenvednem, / hogy éljek és győzzek, / mert az győz csak itt, / aki mindent elveszít ma.” A versben megjelenő dialektikus gondolkodás és ezen belül a negativitás biztosítja azt a dinamizmust, amelyet a költő kijelöl. Ez a negativitás arra kényszeríti a szellem formáit, hogy saját ellentétükbe forduljanak, ezáltal hozva létre új formákat. Ez a dialektika két dolgot ütköztet: a tragikumot és

a logikát, vagyis azt vallja: valaminek el kell pusztulnia, hogy valami még nagyobb születhessen. De Gulyás verseiben nem születik semmi a szenvedésből kifelé mutató, csak az „Áldott átkozott”-féle verssorokkal egy egyes szám második személyre fókuszálva polemizál önmagával, néhol meghasonlott állapotban, akár fantom ikertestvérét is eltemetve: „Fekszem útszélre kanyarodva, / fekszem a magam hullája mögött.” A múlt emlékein siránkozva egy feladatot jelöl ki magának a költő: „Feladatom: átdolgozni a világot”, de hogy mennyire volt ereje ezt megtenni, arról a költő maga vall: („Ezek nem a legjobb változatok, / mert nem a legjobbak, / sose a legjobb változatok kerülnek papírra, / a legjobbak belül vannak, / a legjobbak mindig bennem maradnak.”)

SIRBIK Attila

MIÉRT IS OLVASOK ESSZÉKET?

Mészáros Zoltán: *Úton a csók felé*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002

„Írok egy esszét!” – határozza el az író, s nekilát (?) e „mókás” kalandnak, miközben „nyugodtan botladozhat” általa kevésbé ismert diszciplínának „cizellált és finom környezet”-ében, lévén az esszé elsődleges jelentése „csak kísérlet”. Nem tudom, Babits Mihály, Szerb Antal, Füst Milán, Schöpflin Aladár, Cs. Szabó László, Osvát Ernő, Ignotus, Szabó Dezső, Kassák Lajos, netán Nádas Péter, Esterházy Péter, Kertész Imre, Balassa Péter, Juhász Erzsébet vagy Csányi Erzsébet (a névsor természetsszerűleg esetleges és hiatusokkal teli!) hozott-e valaha efféle döntést mielőtt formát adott gondolatainak, de egy egész sor nagyszerű esszét olvastam tőlük. Őszintén szólva csak nehezen tudom elképzelni Adyt, Krúdyt vagy Csáthot, amint „leül esszét írni”, és a választott műfaj specifikumait szem előtt tartva formázza írását. Mert Mészáros Zoltánnal ellentétben – akinek esszékötetéhez fűzött bevezetőjéből (*Miért is írok esszét?*) idéztem fentebb -- nem hiszem el, hogy az esszé műfaji döntés, elhatározás, és abban az értelemben számít kísérletnek, miként ő értelmezi: „Nyugodtan elereszthetem gondolataimat a társadalmi elvárások és az önmagam által viselt arcok pórázáról. Kísérletezhetek. Nyugodtan botladozhatok (...) Ami igazán kísérletezésre ösztönöz, az a képmutatás, hülyeség, gonoszság, butaság és még egész sor ilyen minőség, amelyekkel igazán nem lehet semmit kezdeni. (...) Mindaz, amit tehetünk vele, az az, hogy megforgatjuk, különböző szempontból megvizsgáljuk, és egy gyenge pillanatunkban kísérletet teszünk a megoldhatatlanságok megoldására. Így születik az esszé nálam. A valóság megértésére és legalább elméleti síkú kijavítására tett kísérlet – ezt jelenti nekem az esszé. Meg az odamondogatást is, a bunkóság, kivagyiság, képmutatás kritikáját” (5–6. o.). Az esszé nem is a nyelvi-stilisztikai megformáltság eset-